# BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA GENDER MUNOSABATLARINING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**Dadaboyeva Dildora Ablakulovna,** Guliston davlat pedagogika 1-kurs magistranti

**Annotatsiya.** Maqolada barkamol yoshlar tarbiyasida gender munosabatlarining pedagogik psixologik xususiyatlari to‘g‘risida so‘z boradi. Zamonaviy pedagogika fanlari va ta’lim tizimida gender yondashuvining xususiyatlari va uning dolzarbligi haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, tarbiya jarayonida gender yondashuvining ahamiyati va shaxsning gender tenglik bo‘yicha zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi.

**Kalit so‘zlar:** yoshlar, pedagogik psixologik xususiyat, gender yondashuv, ijtimoiylashuv, ta’lim, tarbiya, tadqiqot, gender tenglik;

# ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ВОСПИТАНИИ ЗДОРОВОЙ МОЛОДЕЖИ

**Аннотация.** В статье рассматриваются педагогико-психологические особенности гендерных отношений в воспитании гармоничной молодежи. В статье рассматриваются особенности гендерного подхода и его актуальность в современной педагогической науке и системе образования. Рассматривается значение гендерного подхода в образовательном процессе и основные направления современных психолого-педагогических исследований по вопросам гендерного равенства личности.

**Ключевые слова:** молодежь, педагогико-психологические особенности, гендерный подход, социализация, образование, воспитание, исследования, гендерное равенство;

# PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF GENDER RELATIONS IN THE UPBRINGING OF HEALTHY YOUTH

**Abstract.** The article discusses the pedagogical psychological characteristics of gender relations in the upbringing of harmonious youth. The characteristics of the gender approach and its relevance in modern pedagogical sciences and the education system are discussed. The importance of the gender approach in the upbringing process and the main directions of modern psychological and pedagogical research on gender equality of the individual are also considered.

**Keywords:** youth, pedagogical psychological characteristics, gender approach, socialization, education, upbringing, research, gender equality;

**Kirish.** XX asr oxiri va XXI asr boshlari ayniqsa tez va chuqur ijtimoiy o‘zgarishlar bilan ajralib turadi, bu esa ta’lim va tarbiya tizimini deyarli doimiy qayta qurish va uni yangi voqelik va talablarga moslashtirishni taqozo etmoqda. Gender madaniyatini shakllantirishda eng muhim pedagogik xulosalardan biri, yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalash ishlarida oila, maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot vositalarining roli ahamiyatlidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning inson huquqlari, erkinliklarini ta’minlashga qaratilgan siyosati ana shu ijtimoiy

farqlarni yumshatishga, iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalarida ularga teng imkoniyatlar yaratishga gender tenglik g‘oyasini shakllantirishga qaratilgandir. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida” [1] gi Qonunining ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga bag‘ishlangan 4-moddasida ta’lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi muhim tamoyillardan biri sifatida belgilangan. Shundan kelib chiqqan holda yoshlarni gender tenglik, tolerantlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash hozirgi davrning dolzarb pedagogik muammosidir. U davlat ahamiyatiga molik ma’naviy axloqiy, huquqiy-siyosiy tarbiya asosidir. Yoshlarni gender tengligi g‘oyasi asosida tarbiyalash, uning mazmun-mohiyati, vazifalarini ilmiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalashning eng muhim ahamiyati ularni, birinchi navbatda, qiz va o‘g‘il bolalarni o‘zligini anglashiga, ijtimoiy muhitni, ijtimoiy ruhiyatni, ichki uyushtiruvchi, harakatga keltiruvchi va yetaklovchi, inson qadr-qimmatining jinsiga qarab belgilanmasligini isbotlovchi kuchga aylanishiga xizmat qilishidir. Bu holda gender tenglik g‘oyasi (o‘g‘il va qiz bolalarga teng huquq hamda teng imkoniyatlar yaratish) shaxsning ham, jamiyatning ham ma’naviy yuksalishiga ta’sir qiladi, ijtimoiy tafakkurning o‘zgarishiga olib keladi. Gender tenglik g‘oyasi jamiyatda yoshlarning siyosiy ongini shakllantirishga, mustaqil fikrlashga, ma’naviy-ruhiy jihatdan tenglik tamoyillarini o‘ziga singdirishga undovchi va uni harakatga keltiruvchi bunyodkor g‘oyadir [2]. Gender tenglikni ta’minlashga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya yoshlar xulq-atvorining, dunyoqarashining ijtimoiy foydali, adolatli, insonparvar, demokratik sifatlarini shakllantirish ishiga yordam berishi shubhasiz. Chunki gender tenglik g‘oyalari bilan sug‘orilgan ta’lim-tarbiya yoshlarda gender bilimlarni hosil qilishi, ularning dunyoqarashiga va e’tiqodiga aylanib borishi, ruhiyatiga ta’sir etishi mumkin. Bu, ayniqsa, qiz bolalarning mas’uliyat va qat’iyatlik, qiziqish bilan o‘zlari istagan sohalarni o‘rganishlariga intilishlarini shakllantirishning psixologik xususiyatlarini o‘rganib, ular ongida jamiyat taraqqiyotining barcha sohalarida faoliyat ko‘rsata olishlariga ishonch hosil qilish mumkin. Bu esa ularda tegishli ma’naviy-axloqiy sifatlar bilan bir qatorda, Vatanga muhabbat, uning yuksakligini ta’minlashga o‘z hissasini qo‘shishga ishonch tuyg‘usini shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida gender tarbiyaning imkoniyatlaridan izchil foydalanish yoshlarni barkamol shaxs sifatida kamol toptirishda katta rol o‘ynaydi.

**Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.** Bunday ta’limni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi, bunda talaba butun o‘quv jarayonining asosiy faol ishtirokchisi, faoliyatning faol subekti sifatida tan olinadi va o‘ziga xos individual imkoniyatlarga muvofiq o‘zini namoyon qilishi mumkin. O‘quv jarayoni talabaning o‘ziga xosligini saqlashga, uning o‘zini o‘zi bilish va o‘zini o‘zi anglash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga yordam berishi kerak. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muammosi pedagoglar va psixologlar E. V. Bondarevskaya, V. V. Davydov, I. A. Kolesnikova, M. I. Lukyanova, V. V. Serikov, A. V. Petrovskiy, D. B. Elkonin, I. S. Yakimanskaya va boshqalar [3]. Gender psixologiyasi - bu shaxsning gender xususiyatlarini shakllantirish va rivojlantirish faktlari, qonuniyatlari va mexanizmlarini, shuningdek, jinslar o‘rtasidagi munosabatlar va o‘zaro ta’sir xususiyatlarini o‘rganadigan psixologiya fanining bir tarmog‘idir.

Shu bilan birga, shuni ta’kidlash kerakki, o‘quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari, moyilligi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda shaxsiy ko‘rsatkichlarni rivojlantirishga hissa qo‘shishi kerak bo‘lgan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muammosini hal qilish bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqishda tadqiqotchilar talabalarning jinsi xususiyatlariga deyarli ta’sir qilmaydi. Buning sabablaridan biri shundaki, o‘quv jarayonida shaxsning shaxsiy, ijtimoiy va huquqiy maqomini ta’minlaydigan ijtimoiy-madaniy va gender xulq-atvor xususiyatlari yetarli darajada

hisobga olinmaydi. Falsafa, tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, tibbiyot, psixologiya kabi bilim sohalarida gender yondashuvi paradigmasi XIX asr oxirida rivojlangan, ammo pedagogika uchun bu yo‘nalish juda yangi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, insonning shaxsiyati faqat turli jins vakillarining ijtimoiy rollarining xususiyatlariga asoslangan ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritilgan faoliyatda shakllanadi, shuningdek, o‘g‘il va qizlarning bilish qobiliyatlarining mavjud farqlanishi, shuningdek, o‘quv jarayonida ijtimoiy xulq-atvorning sub'ektiv tajribasini egallashdagi farqlar tasdiqlanadi. Gender yondashuvini pedagogika faniga joriy etish muhim ahamiyatga ega, chunki o‘quv jarayonida maktab o‘quvchilarining jinsini e'tiborsiz qoldirish erkak va ayolning o‘ziga xosligini, har bir qiz, har bir yigitning ichki dunyosining o‘ziga xosligini, maktab o‘quvchilarining o‘zini o‘zi qadrlamasligini, jinsiy munosabatlar madaniyatining yetishmasligini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga ta'lim tizimi jamiyat gender va ijtimoiy munosabatlarni takrorlaydigan kuchli vosita ekanligini tan olishadi. Pedagogika fanining hozirgi rivojlanish bosqichida gender pedagogikasi o‘quvchilarning jinsiy o‘ziga xosligini ta'minlash va shaxsning shaxsiy moyilligini rivojlantirish uchun o‘quv jarayoniga gender yondashuvini keng miqyosda joriy etish shartlarini o‘rganadi.

**Tahlil va natijalar.** Zamonaviy gender pedagogik tadqiqotlar obektlari:

- pedagogikada gender yondashuvining uslubiy jihatlari;
- ta’limdagi gender ijtimoiylashuvi;
- ta’lim muassasasining gender o‘ziga xosligini anglash, gender-ijtimoiy rollarni bilish imkoniyatlari;
- qiz va o‘g‘il bolalarni o‘qitishdagi gender farqlari;
- o‘quv dasturlari, kurslari va qo‘llanmalarining gender tahlili;
- gender stereotiplarining ta’limga ta’siri;
- oliy ta’limda o‘qitishning gender jihatlari;
- erkak o‘qituvchi va ayol o‘qituvchining kasbiy faoliyatining gender xususiyatlari va boshqalar [4].

Ammo, olingan tadqiqot natijalarining ahamiyatiga qaramay, o‘quv jarayonida gender yondashuvini amalga oshirish bo‘yicha ko‘rsatmalar bilan bog‘liq masalalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishda muhim rol o‘qituvchilarga, shu jumladan bo‘lajak o‘qituvchilarga beriladi, ular nafaqat o‘qitish sifati uchun, balki jinsga qarab shaxsning potentsialini rivojlantirishning an'anaviy cheklovlarini dekonstruksiya qilish uchun ham javobgardir. O‘g‘il va qizlarning qobiliyatlarini maksimal darajada anglash va ochib berish uchun sharoit yaratish zarur. Bugungi kunda bo‘lajak o‘qituvchi (yigit yoki qiz), o‘zining uslubiy tayyorgarligida bitta (jinsi bo‘yicha) maktab o‘quvchilari guruhi bilan fan bilimlari va ishlash usullarini o‘zlashtirishga qaratilgan bo‘lib, har doim ham butun sinf bilan pedagogik faoliyatga tayyor emas, o‘quv jarayonini tashkil etishda qiyinchiliklarga duch keladi (mazmuni, usullari va vositalari o‘qitish, dars davomida e’tibor, xotira, fikrlash va o‘g‘il va qiz bolalardagi boshqa farqlarni hisobga olish va h. k.), bu maktab o‘quvchilariga ularning individualligini to‘liq ochib berishga imkon bermaydi, mustaqillik, faollik, tashabbuskorlik, o‘quv ishlarining individual va jamoaviy uslubining izchilligiga bo‘lgan ehtiyojni qondirish.

Shu munosabat bilan bir qator qarama-qarshiliklar yuzaga keladi:

- o‘qituvchini o‘qitish jarayonida talabalarning gender xususiyatlarini hisobga olish zarurati va o‘qituvchilarning aksariyati maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyor emasligi o‘rtasida;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyoj va bo‘lajak o‘qituvchilarning ushbu sharoitlarda gender yondashuvini amalga

oshirishga tayyorligining muhim va tarkibiy-mazmunli xususiyatlari, mezonlari va darajalari yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi o‘rtasida;

- pedagogika institutlarida o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishga qaratilgan o‘quv jarayonini qurish zarurati va ilmiy asoslangan modelning yo‘qligi, ushbu tayyorgarlikni shakllantirish uchun pedagogik sharoitlarning noaniqligi o‘rtasida. Shunday qilib, turli xil tadqiqotlarda “gender yondashuvi” tushunchasining ma'lum bir rivojlanishiga qaramay, bo‘lajak o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish muammosi hali maxsus o‘rganish mavzusiga aylanmagan.

Shunday qilib, tadqiqotning dolzarbligi, bir tomondan, zamonaviy ta’lim tizimining maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyor bo‘lgan o‘qituvchiga bo‘lgan ehtiyoji va boshqa tomondan, bo‘lajak o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishning maqsadga muvofiq ishlab chiqilmaganligi bilan bog‘liq. Aniqlangan qarama-qarshiliklarni hal qilish bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘qitishning o‘quvchilarni o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy usullarini aniqlashni talab qiladi, bu tadqiqot muammosini tashkil etadi.

**Xulosa** o‘rnida shuni aytish mumkinki, Yangi O‘zbekistonda asrlarga tatigulik islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning ko‘lamini bejiz asrlarga bog‘layotganim yo‘q, albatta. Yurtboshimiz Sh. Mirziyoyev Uchinchi renessans poydevorini yaratishdek ulug‘ bir maqsadni boshlab berdilar. “Najot - ta’limda” so‘zlari esa Yangi O‘zbekistonning brendiga aylandi. Bugungi yaratilayotgan imkoniyatlar yoshlarimizni yanada yuksak marralar sari ilhomlantiradi. Davlatimiz har tomonlama yoshlarimizni ilmli va kasbi-korli bo‘lishlarini kafolatlamoqda. Zero, aqlli va ilmli yoshlarga olib borilayotgan islohotlarni to‘g‘ri anglagan holda imkoniyatlardan unumli foydalana oladilar. Ular o‘z kelajak istiqbollariga olib boruvchi porloq yo‘lni ko‘ra oladilar o‘tayotgan vaqtlarini qadrlab hayotlarini mazmun bilan boyitadilar.

## Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

2. Mirziyoyev Sh. M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 486-b.

3. Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. – Toshkent. 2023.

4. Tojiboyeva X. M. Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar.

– Buxoro davlat universiteti, 2022. №1. – B.178-182.